

**Åtgärdsprogram
för
Södermanlands miljö
2015 – 2020
Uppföljning 2019**

Innehåll

Sammanställning av uppföljning för Åtgärdsprogram för Södermanlands miljö 2017–2019.....	1
Kort bakgrund av åtgärdsprogrammet:.....	1
Syfte.....	1
Arbetsstruktur	1
Uppföljning.....	2
Uppföljningen indelad i de olika temagrupperna	3
Biologisk mångfald	3
Energi och klimat.....	4
Miljögifter i vardagen	8
Vatten.....	11
Grafer	15

Sammanställning av uppföljning för Åtgärdsprogram för Södermanlands miljö 2017– 2019

Kort bakgrund av åtgärdsprogrammet:

Åtgärdsprogram för Södermanlands miljö gäller 2015-2020. Sveriges Riksdag har i bred enighet beslutat att vi till nästa generation ska lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta. Länsstyrelsen har en samordnande roll i det regionala arbetet med miljömålen. Vi arbetar tillsammans med kommuner, näringsliv, frivilliga organisationer och andra aktörer för att miljömålen ska få genomslag i länet och miljön ska bli bättre. Dessutom står det i länsstyrelseinstruktionen (SFS 2017:868); *Länsstyrelserna ska utveckla, samordna och genomföra regionala åtgärdsprogram med bred förankring i länet för att nå generationsmålet och miljö kvalitetsmålen.* Det är detta åtgärdsprogram som behandlas i denna uppföljning.

Syfte: Det övergripande syftet med åtgärdsprogrammet är att förbättra miljö tillståndet i Södermanland och därmed nå miljö kvalitetsmålen. Programmet ska vara ett stöd för prioritering av åtgärder och stimulera till ökad samverkan. Det skapar i sin tur förutsättningar för att utnyttja resurserna för miljöarbetet effektivare. Samarbetet mellan regionala och lokala aktörer i processen med att ta fram och genomföra åtgärdsprogrammet kan optimera resursanvändningen och lyfta synergieffekter i miljöarbetet. Det är stora utmaningar som kräver insatser från många olika aktörer. Åtgärdsprogrammet är länets gemensamma åtagande där alla goda krafter drar sitt strå till stacken.

Arbetsstruktur: Vid uppstarten av att ta fram ett åtgärdsprogram för Södermanlands län gjordes en kartläggning av de befintliga regionala åtgärder och strategier som syftar till att uppfylla miljömålen. Tanken var att identifiera myndighetens egna åtgärder och förtydliga kopplingarna till andra samordningsuppdrag, exempelvis vattenförvaltning och klimat- och energistrategin. Därefter gjordes intervjuer och enkäter med länets aktörer gällande befintliga åtgärder som bidrar till att uppfylla miljömålen.

Utifrån kartläggningen gjordes en sammanställning över vilka miljömål och preciseringar som man jobbade mycket respektive lite med på länsnivå. Utifrån sammanställningen framträdde fyra temaområden, som Länsstyrelsen beslutade skulle ingå i åtgärdsprogrammet. För varje temagrupp utsågs en ordförande och en sekreterare. Temaområdena är:

- ❖ Biologisk mångfald
- ❖ Energi och klimat
- ❖ Miljögifter i vardagen
- ❖ Vatten

På uppstartsmötet för åtgärdsprogrammet listades 304 åtgärdsförslag. Efter mötet följde en period där temagrupperna var för sig arbetade med att vaska fram, förhandla om och prioritera de åtgärder som

skulle ingå i åtgärdsprogrammet för miljömålen. Resultatet av de åtgärder som framkom och som beslutades att ingå i åtgärdsprogrammet är presenterade i uppföljningen nedan.

I samband med processen att ta fram ett åtgärdsprogram för miljömålen formades också ett regionalt miljö- och klimatråd. Den 8 maj 2015 bildades rådet. Miljö- och klimatrådets syfte är att vara en arena för en bred diskussion kring de viktigaste miljöutmaningarna i länet och de prioriteringar av åtgärder som bör göras. Miljö- och klimatrådet är styrgrupp för arbetet med Åtgärdsprogram för Södermanlands miljö och den samordnande kraften i länet för att arbeta för att bidra till att nå de nationella miljö kvalitetsmålen.

Uppföljning: Tanken när programmets togs fram var att göra en årlig uppföljning av åtgärderna inom ÅFM. Dock har det av olika anledningar inte blivit så. Därför kommer åren sedan senaste uppföljningen sammanställas och presenteras i denna uppföljning, vilket är från 2017 till mitten av 2019. Nedan följer de olika åtgärderna inom respektive arbetsgrupp. Totalt är det 25 åtgärder som finns inom programmet vilka har följts upp utefter en framtagna struktur. 2016 beslutades också att en åtgärd skulle läggas till, Minimeringsmästarna. Det projektet kommer dock inte presenteras här utan finns att läsa om i foldern "Så når vi miljömålen tillsammans i Södermanland- uppföljning 2019".

Texten nedan kommer från den fritext som fyllts i av respektive aktör i de framtagna uppföljningsmallarna som finns. Endast stavfel har korrigerats. Respektive åtgärd har en huvudansvarig aktör och det är i de flesta fall den organisation som är ansvarig som fyllt i mallen. Men på grund av förändrad personalsituation har det inte alltid gått att få tag på den person/organisation som har mest vetskap om vad som skett inom åtgärden. När det varit fallet har åtgärden besvarats i den mån som gått. För att få en helhetlig förståelse för de olika åtgärderna rekommenderas att denna uppföljning läses tillsammans med Åtgärdsprogram för Södermanlands Miljö (ÅFM) som finns att ladda ner på www.lansstyrelsen.se/sodermanland. I åtgärdsprogrammet går det också att läsa mer fördjupat om processen av att ta fram programmet samt om arbetsstrukturen.

Det finns 4 olika kategorier för vilken uppfyllnadsmått som åtgärden har, dessa är:

- G (Genomförd helt eller i huvudsak/pågår kontinuerligt)
- H (Genomförd till hälften eller mer)
- P (Påbörjad men ännu inte gjort hälften)
- E (Ej påbörjad)

Uppföljningen indelad i de olika temagrupperna

Biologisk mångfald

1. Anpassad skogsskötsel

G (Genomförd helt eller i huvudsak/pågår kontinuerligt)

Skogsstyrelsen (SKS) bedriver fortsatt ett rådgivningsarbete för att sprida kunskap om hyggesfria avverkningsmetoder. Arbetet pågår och ingår i det regeringsuppdrag som myndigheten har. Ansvaret för den praktiska åtgärden ligger på Landstinget. SKS verksamhet koncentreras nu på kunskapsspridning och kompetenshöjning hos ägare och verksamhetsutövare via rådgivning.

2. Anpassad viltförvaltning

G (Genomförd helt eller i huvudsak/pågår kontinuerligt)

Projektet "Mera Tall", en samfinansierat 3 årigt projekt startades upp hösten 2018. Projektets syfte är att via samverkan skapa balans mellan vilt och foder och behålla tallskogar som en naturlig del av landskapet.

3. Bevarande av skyddsvärda träd

G (Genomförd helt eller i huvudsak/pågår kontinuerligt)

Under 2017 frihögs ca 300 skyddsvärda träd (inom Åtgärdsprogram för hotade arter- ÅGP särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet). En konsult upphandlades som skött rådgivning och fällning, i arbetet ingår även en del inventering (ej i reservat).

Viss inventering är gjord av konsult i samband med frihuggningar, se fysiska åtgärder. En student från Hvilans utbildning i Åkarp med inriktning arborist gjorde under 2016-2017 ett examensarbete om skyddsvärda ekar i Katrineholms kommun. Examensarbetet innebär en uppföljning i kommunen av länsstyrelsens inventering av skyddsvärda träd (2005-2006). Resultaten visar att trädjättarna i Katrineholms kommun minskar i antal, och att de största hoten är exploatering och igenväxning.

Under 2018 frihögs 223 skyddsvärda träd inom ÅGP särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet där arbetet fortsatte med konsult på samma sätt som under 2017. Ca 150 frihuggningar av skyddsvärda träd gjordes i skyddade områden, här gjordes också röjningar i ett reservat inom programmet Naturnära jobb.

Frihuggningar har fortsatt in på 2019 inom åtgärdsprogrammet för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet. Inventeringar har till viss del ingått som del i detta. Frihuggningar har gjorts även inom reservatsförvaltningen, och slyröjningar i ett reservat har gjorts av naturnära jobb 2018.

4. Kunskapsspridning kring friluftsliv och tätortsnära natur

G (Genomförd helt eller i huvudsak/pågår kontinuerligt)

Från juni 2018

Nystart av friluftslivsnätverk externt med kommuner, föreningar, region Sörmland, småföretag med flera och med grund i länsstyrelsens samordningsuppdrag i regleringsbrevet.

Träff för nätverket i december 2018 med tema goda exempel friluftsliv i länet.

Påbörjat arbete med intern handlingsplan med intern, tvärssektoriell friluftslivsgrupp

Information på kommunekologträff

Samverkan med Handikapp Alliansen om tillgänglighet i skyddade områden
Slutförande av lättillgänglig utflyktguide (intern samverkan)
Publicering av alla naturreservat på nya webben (klart mars 2019)

5. Naturguidningar

G (Genomförd helt eller i huvudsak/pågår kontinuerligt)

2017 provade vi att ge ut två omgångar med naturguidesprogram men det visade sig vara onödig distribution, det är bättre med en broschyr som görs för hela säsongen och sen kompletteras med fler arrangemang via sociala medier.

Länk till naturguidesprogrammet har funnits på Studieförbundet Sörmlands och Länsstyrelsen Södermanlands hemsida med kontinuerlig uppdatering.

Upplagan har tryckts upp i ca 5000 exemplar.

Länsstyrelsen har även inom ramen för särskilda projekt anordnat naturguidningar i samarbete med SFI och andra skolor.

6. Samrådsgrupp för naturvård

E (Ej påbörjad)

Vi har inte genomfört möten med samrådsgruppen efter 2015.

Det har tidigare funnits mer behov för gruppen. Före 2016 hade vi inte startat upp de projekt vi har idag där vi för en ganska omfattande dialog med målgruppen, tex Friluftslivsuppdraget, Regionala skogsprogram och Grön infrastruktur. Samtidigt så finns det fortfarande ett visst behov att träffa de här organisationerna vid ett och samma tillfälle även om det minskat. En organisation som uttrycker det behovet är Naturskyddsföreningen- SNF. Anledningen till att det inte blivit av är att åtgärden inte kunnat prioriteras.

Planering pågår för ett möte hösten 2019 med överlämning av samråd i naturvårdsfrågor till de olika samordningsuppdragen Friluftslivsuppdraget, Grön infrastruktur samt projektet för regionalt skogsprogram.

7. Inspirationsdag om offentlig upphandling

H (Genomförd till hälften eller mer)

Dagen hölls med två teman 2015, hållbara livsmedel och miljögifter, vilken har följts upp i åtgärd 16. Dock har ingen strukturerad uppföljning gjorts så som det står i åtgärdsprogrammet. En generell uppfattning är att fler inspirations- och utbildningsdagar behövs, då stor efterfrågan har framförts i olika sammanhang.

Energi och klimat

8. Cykelsamarbete Södermanland

H (Genomförd till hälften eller mer)

Inget fast nätverk har funnits men under 2018 har initiativ tagits som kan anses bidra till åtgärden.

I början av 2019 startade Energikontoret i Mälardalen ett projekt som kallas Cykelsamverkan Södermanland. Flera kommuner likväl som Region Sörmland och Länsstyrelsen är med som projektfinansiärer och partners.

Syftet är att skapa ett nätverk av kommuner som utgör ett forum för diskussion, erfarenhetsutbyte och resultatspridning. Flera kampanjer kommer också att genomföras för att bidra till ökat cyklande istället för resor med bil, samtidigt som det regionala samarbetet i cykelfrågor stärks. Dessa kampanjer är Cykelvänlig arbetsplats, Vintercyklister och Testcyklister. Projektet som startat 2019 inkluderar ett nätverk som kommer att vara en gemensam plattform och forum för diskussion, erfarenhetsutbyte och resultatspridning. Det kommer att erbjudas seminarier, workshops och föreläsningar. Dessa kommer fokusera på stadsplanering, fysisk utformning, framkomlighet och säkerhet. Syftet är bland annat att cyklingens behov och förutsättningar ska vara en naturlig del av både översikts- och detaljplaner. Nätverket ska även underlätta genomförandet av den regionala cykelstrategin samt de kommunala cykelplanerna. I och med att projektet startat upp kan också nätverket ses som återupptaget, men under lite annan struktur än den initiala tanken.

Region Sörmland: Utifrån regionalt perspektiv så har fokus på cykel varit att driva på och genomföra cykelvägsinvesteringar utifrån prioriteringarna i länstransportplanen. Det har också varit fokus på utveckling av turismcykling. Regionen har inte haft några insatser inom Mobility Management (mm) utan det är ett nytt utvecklingsområde som kommer fördjupas framöver. Personal har deltagit i olika seminarium, nationella nätverk och konferenser (årliga nationella cykelkonferensen te x) genom åren för omvärldsbevakning och för att bygga kunskap kring frågorna. Men det mesta arbetet kring cykel har haft en direkt koppling till länsplanarbetet. Vi har inte haft några särskilda projekt med finansiering från EU eller liknande som berör cykel.

Under 2018 genomförde dåvarande Regionförbundet Sörmland en utredning kring vilka sakfrågor nya Region Sörmland bör arbeta med. Bland annat genomfördes en utredning med fokus på MM, "Möjligheter att arbeta med mobility management på regional nivå". I början av 2019 startades arbetet med MM på Region Sörmland, en tvärspektoriell arbetsgrupp tillsattes och består av 7 tjänstepersoner med kompetens inom miljö och klimat, kollektivtrafik, marknadsföring, utveckling, beteendeförändring, folkhälsa samt HR-frågor. De planerar arbetets gång och ser till att hela Region Sörmland involveras i arbetet med MM. Under våren har en arbetsplan för 2019 samt förslag för 2020 tagits fram, men är ej beslutad på politisk nivå ännu. Fokus i arbetet med MM är att starta upp ett regionalt nätverk där kommunerna bjuds in. I utredningen från 2018 framkom det att flertalet kommuner i Sörmland uttryckte ett behov av en regional aktör inom MM. Första nätverksträffen är planerad att hållas i september. Nätverket ska stärka det regionala samarbetet i MM-frågor genom att vara ett forum för diskussion, erfarenhetsutbyte och resultatspridning kring MM insatser/åtgärder/aktiviteter. En extern samverkan kan höja både vår egen kompetens och kunskap men även utveckla ett stöd för regionala och lokala aktörer. Även detta initiativ kan ses som ett återupptagande av nätverket för cykelfrågor i länet.

9. Kartläggning av potentialer för tillförsel av förnybar energi i Södermanland

H (Genomförd till hälften eller mer)

2018 färdigställdes rapporten "Spillvärmepotential i Södermanland" Potentialstudie för förnybar energi har färdigställts sedan tidigare. Potentialstudier kvar att göra är Solenergi och vindenergi. Inget beslut om när det ska göras finns.

Under 2017 och 2018 har Energikontoret i Mälardalen genomfört ett projekt som Länsstyrelsen varit projektpartner till. Projektet ska bidra till ökad kunskap om vindkraftens möjligheter och förutsättningar i regionen, främja en utbyggnad av vindkraft i regionen för att därigenom bidra till uppfyllande av energi- och klimatmål samt främja lokal utveckling och sysselsättning. Projektet har bidragit till att inleda kontakter med kommuner, regionförbund, Länsstyrelser samt Miljö- och klimatrådet i Södermanlands län för att i samverkan med politiker utröna aktuella hinder och möjligheter. Mer information om projektet finns på Energikontoret webbplats: <http://energikontor.se/vindkraft-ost-etapp-iv/> Projektet kan vara en bra utgångspunkt i en fördjupad analys kring vindkraftens potential i Södermanland.

På uppdrag av regeringen har en Regional plan för infrastruktur för elfordon och förnybara drivmedel tagits fram 2018–2019. Planen ger kunskap om nuläge och vägledning kring hur etablering av publik infrastruktur för förnybara drivmedel bör ske i Södermanland för att beslutade miljö- och klimatmål ska kunna nås. Planen består dels av en drivmedelsstrategi, dels en plan för infrastrukturen (tankstationer och laddstolpar). I planen beskrivs länets förutsättningar för ökad produktion av förnybara drivmedel genom en biomassakartläggning. Kartläggningen ger en uppskattning av hur mycket biomassa i länet som potentiellt kan användas för att producera biodrivmedel. Vidare beskrivs behovet av infrastruktur för el, biogas, och vätgas. Planen säger att Södermanlands län ska satsa på förnybara drivmedel generellt, och att kraftigt öka användandet av samtliga hållbart producerade alternativ. Samtliga kommersiellt tillgängliga förnybara drivmedel behöver öka betydligt för att målet om 70% koldioxidreduktion av transportsektorn till 2030 ska kunna nås. I planen framgår att för att kunna nå 2030-målet krävs förutom ökad produktion av drivmedel, även åtgärder för att effektivisera fordon, och transportsystemets energianvändning samt beteendeåtgärder. Planen kommer ligga som en viktig grund i arbetet med att ställa om till förnyelsebara drivmedel.

Hur energiläget ser ut i länet följs upp varje år i Rapporten "Energiläget i Södermanland" som finns här <https://www.lansstyrelsen.se/sodermanland/foretag/miljo/energi-och-klimat.html#0>.

10. Årlig energi- och klimatdag

G (Genomförd helt eller i huvudsak/pågår kontinuerligt)

Sedan 2016 har en årlig energi- och klimatdag uteblivit; 2017 och 2018.

Under 2019 har en energi- och klimatdag genomförts, 3:e maj, med temat "Från ord till handling". Dagen har namngivits "Klimatdagen" för att skapa aktualitet för klimatomställningen i Sörmland år 2019. Under dagen har olika föreläsare talat om vikten av att ställa om, utifrån länets Klimat- och energistrategi och dess sju insatsområden. En workshop har hållits med fokus på vilka åtgärder som krävs inom de olika insatsområdena för att nå det nationella klimatmålet om noll nettoutsläpp av växthusgaser år 2045.

Under dagen fanns 85 stycken deltagare från olika organisationer. Främst var det strateger som var representerade, en del politiker och även företag och det civila samhället fanns på plats. En enkät med djupare utvärdering av dagen skickades ut. Den generella uppfattningen om dagen var att den var uppskattad med intressanta föreläsare.

11. Solkraft Södermanland

G (Genomförd helt eller i huvudsak/pågår kontinuerligt)

Under oktober och november 2017 utfördes en solturné i Mälardalen inom ramen för projektet "Framtidens solel i Östra Mellansverige". Målgruppen för denna turné var främst lantbrukare men även andra små och medelstora företag (SMF). Turnén innehöll föreläsning om teknik, ekonomi, miljöfrågor och skatteregler. Även ett eller flera lokala referensexempel visades upp på de 10 orter i Mälardalen turnén, i Södermanland besöktes Trosa, Nyköping, Malmköping och Eskilstuna. Totalt besöktes de tio evenen av nästan 240 personer och av dessa är det ca 100 företag och lantbruk som kvalificerar sig som "indikatorer". Dessa personer/företag/lantbruk fick likt besökarna från turnén 2016 en enkät utsänd, denna gick ut under juni 2018. Resultatet från enkäten 2016 var som tidigare redovisats mycket positiv då av de svarande har 24% investerat i solel efter seminariet. Ytterligare ca en fjärdedel avsåg att investera. Detta resultat talar för att turnén fyller syftet med att inspirera till investering i förnybar energi samt knyta ihop kunder med branschföretag på samma gång. Resultat och utfall från enkäten 2018 har sammanställts i en separat rapport.

Lönsamhetskalkyler

En beräkningsapplikation har tagits fram under perioden. Syftet är att företag på ett bättre och tydligare sätt ska kunna presentera sina framtida solel-investeringar. Idag använder man ofta den i företagssammanhang trubbiga modellen pay off eller återbetalningstid. Med denna nya webbaserade

tjänst ska även annuitet, nuvärde, interränta och livscykelns kostnader (LCC) kunna presenteras för vald investering. Verktuget sjösattes på www.framtidenssolel.se under kv2 2018.

I september 2018 utfördes en kostnadsfri träff om solet för småhustillverkare och solemleverantörer. Eventets syfte var att sprida kunskap om solet riktad till småhustillverkare för att öka installationsakten av solet redan vid nybyggnationer. Våren 2018 granskades ett 100-tal webbsidor från småhustillverkare från hela landet och det identifierades att få företag hade någon synlig information kring solet som tillval, antingen på deras webbsidor eller i tillvalskataloger. Småhustillverkare kontaktades genom en webbenkät med frågor kring deras utbud av solet som tillval samt kundpreferenser. Enkäten besvarades av 16 småhustillverkare. Granskningen av webbsidorna samt svaren från enkäten visade att 22 småhustillverkare erbjöd solet som tillval. De flesta småhustillverkare som besvarade enkäten visade också intresse att delta på ett event som skulle samla småhustillverkare och solemleverantörer samt konstaterade att deras kunder har visat intresse för solet som tillval och att efterfrågan hos småhuskunder fortsätter att öka. Behovet för detta event bekräftades med ett högt antal deltagare. Träffen lockade hela 69 deltagare varav 39 stycken var från småhusföretag. Eventet bestod av seminarier samt mingel på en solutställning för att ge småhustillverkare möjlighet att träffa solemleverantörer och representanter från organisationer i solbranschen. Eventet utvärderades av med hjälp av en webbaserad enkät till samtliga deltagare. Enkäten besvarades av ca. en fjärdedel av deltagarna. De flesta deltagare som besvarade enkäten angav att de var nöjda eller väldigt nöjda med eventet.

Ett välbesökt slutseminarium för Lantbrukare i Mälardalen arrangerades i samarbete med LRF den 5 december på Husby Gård utanför Kvicksund. Över femtio lantbrukare från Mälardalen besökte eventet som under förmiddagen hölls på Kaplansgården i Tumbo och på eftermiddagen fortsatte med studiebesök på Husby gård. Lantbrukaren på gården har i början av 2018 installerat Sveriges största soleanläggning på ett lantbruk. Totalt lite över 400 kW fördelat över fem tak i olika väderstreck och lutning har installerats. Vi föreläste om erfarenheter från projektet FSiÖMS samt svarade på frågor från den månghövdade åskådarskaran. Till vår hjälp hade vi även en filmmakare som har levererat mycket underlag i form av filmklipp med intervju med lantbrukaren samt även drönarbilder att användas till en framtida informationsfilm från denna magnifika anläggning. Redigering av denna film får ske som aktivitet i kommande del 2 av detta projekt.

12. Testbuss Gröna linjen

G (Genomförd helt eller i huvudsak/pågår kontinuerligt)

Åtgärden utvecklades till att undersöka hur moderna gasbussar presterar i regiontrafik. Gasbussar (med ottomotorer) är inte lika energieffektiva som dieselbussar. Skillnaden bör teoretiskt vara ca 30 % men uppmätta värden (tagna från trafikdatabasen TRAFKA) visade sig vara klart högre än så (i många fall över 50 % ökad energianvändning). Den höga (faktiska) energianvändningen för gasbussar innebar att gasbussar riskerar att vara mycket dyrare än dieselbussar i drift. Samtidigt som projektet/åtgärden pågick lanserade Scania en ny typ av gasmotor som Scania hävdade var mycket energieffektivare jämfört med tidigare modeller. De var dock ovilliga att ge ut faktiska siffror. Åtgärden utvecklades till att undersöka hur moderna gasbussar presterar i regiontrafik samt att använda resultaten för att göra kostnadsberäkningar och ge förslag på hur kollektivtrafiken kan säkerställa en långsiktig tillgång på ett kostnadseffektivt lokalproducerat förnyelsebart drivmedel.

Ett diskussionsunderlag togs fram med argument för att biogas, ur ett rent driftekonomiskt perspektiv, sannolikt är det lämpligaste drivmedlet för regional kollektivtrafik i Sörmland. Detta förutsatt att moderna gasbussar används och att tillgång till lokal samt priseffektiv biogas säkerställs. Underlaget finns att ladda ned via:

http://biogasost.se/Portals/0/Publikationer/Rapporter/2016_Biogasbussar_Sormland_diskussionsunderlag.pdf

Underlaget presenterades för politiken i Sörmland samt för kollektivtrafikens ledning. Med underlaget som stöd genomfördes också ett flertal möten med Scania. Efter att ha visat på problembilden (energieffektivitet i nuvarande gasbussar samt den merkostnad för driften som detta medför) var Scania

villiga att samverka. De hade dock inte möjlighet att ge ut faktiska driftdata. En möjlighet som diskuterades var att Scania kunde låna ut en av deras nya gasbussar så att projektet/åtgärden själv kunde ta fram driftdata. Det visade sig dock oväntat svårt för bussleverantören att få loss en testbuss, mycket på grund av svårigheter att i regelverket enkelt få bussen klassad för regiontrafik istället för stadstrafik.

Slutligen lånade Scania ut en av deras nya gasbussar. Gasbussen var i detta skede fortfarande inte klassad för regiontrafik utan kördes av en testförare. Under två dagar i februari 2017 testades bussen i Södermanland. Gasbussen lastades till halv kapacitet (för att simulera en typisk fyllnadsgrad) och följde sedan efter ett antal dieslbussar som körde i regiontrafik (för att på så vis få representativa körmonster och driftcykler). Bussen tankades vid bussdepån i Eskilstuna och energieffektiviteten beräknades genom division av energiinnehållet i den tankade gasen med körda kilometer. Resultatet indikerar en energianvändning på ca 2,90 kWh/km för detta test vilket är jämförbart med en modern dieslbuss.

Rapporten "Gasbussar i framtidens kollektivtrafik - en analys av förnybara drivmedelsalternativ" togs fram (rapporten kan laddas ned via:

http://biogasost.se/Portals/0/Publikationer/Rapporter/2018_framtiden%20för%20gasbussar.pdf). I rapporten användes data från testet för att göra nya beräkningar om hur moderna gasbussar kan prestera i regiontrafik. Rapporten innehåller också analyser om andra förnybara drivmedelsalternativ som nyttjas av kollektivtrafiken. Rapporten nämner särskilt att en satsning på biodieseln HVO medför en stor risk för kostnadsökningar på lång sikt genererade av en ökande efterfrågan. Slutsatsen var att lokalt producerad biogas med stor sannolikhet är det långsiktigt mest kostnadseffektiva drivmedelalternativet för regiontrafiken i Sörmland.

Rapportens resultat och rekommendationer presenterades för politiken i Södermanland såväl som för ett flertal andra aktörer i Södermanland och i övriga Sverige.

Pressmeddelanden skickades ut vilket resulterade i flertal artiklar, exempelvis i Bussmagasinet, Transport och Logistik, Global Energy World och Energinyheter.

En debattartikel publicerades också i Sörmlands nyheter (<https://www.sn.se/debatt/debatt-sormlandskt-test-ett-lyft-for-biogasbussar/>).

13. Ökat kollektivtrafikresande i tjänsten

G (Genomförd helt eller i huvudsak/pågår kontinuerligt)

Åtgärden genomfördes som det var tänkt i stor utsträckning då den nya Sörmlandstaxan (inkl. app och tekniska system) har implementerats. Med detta har det blivit enklare att köpa biljett.

Tack vara implementering av nya Sörmlandstaxan (inkl. app och tekniska system) är det nu betydligt enklare för kollektivtrafikens resenärer att köpa biljetter. Dessutom anställdes under hösten 2018 en företagsförsäljare som har till uppgift att marknadsföra och underlätta för större organisationer (kommuner, företag m.m.) att resa med kollektivtrafiken. Därmed är åtgärden genomförd och fortsatt arbete genom företagsförsäljning har påbörjats.

Miljögifter i vardagen

14. Hälsosam förskola

G (Påbörjad men ännu inte gjort hälften) bedömt utefter de svar som inkommit.

Nyköpings kommun: (Genomförd helt eller i huvudsak/pågår kontinuerligt) Med utgångspunkt i Nyköpings kommuns checklista för hälsosam förskola uppfyller vi majoriteten av punkterna. Flera av målen har implementerats i rutinen för förskolans egenkontroll som följs upp systematiskt. De kompetenshöjande insatser som genomfördes 2015/2016 har gett avtryck och skapat en ökad

medvetenhet som fortsätter genomsyra verksamheterna. Förskolan arbetar mycket med hållbar utveckling utifrån läroplanen vilket också bidrar till en ökad medvetenhet hos både barn och vuxna.

Utifrån checklistan uppfyller förskolorna 16 punkter till största delen, 4 punkter delvis och 1 punkt är osäker i nuläget. Det innebär inte att svaret är negativt, bara att det inte finns tillgängligt svar i stunden.

Trosa kommun: (Genomförd helt eller i huvudsak/pågår kontinuerligt) började med arbetet tidigt då man anslöts sig till Naturskyddsföreningens initiativ. Alla 9 kommunala förskolor är med i arbetet och samtliga hade inventerats 2016. Utbildningar genomfördes på varje förskola, d.v.s. 9 utbildningar hölls. Information gick även ut på andra sätt till olika parter. Andra genomförda åtgärder innefattar nybyggande av förskolor där Hälsosam Förskola som koncept har genomsyrat val av byggmaterial, kostplaner och inköp av möbler, leksaker, m.m. Arbetet har sedan fortsatt kontinuerligt och det är svårt att kvantifiera i antal åtgärder, men arbetet har gått mycket bra. Trosa kommun har en egen handlingsplan för Hälsosam Förskola.

Flens kommun: (Påbörjad men ännu inte gjort hälften) kommunala förskolor har påbörjat arbetet med att införa en giftfri förskola och arbetet kommer att intensifieras och återaktualiseras enligt programförklaringen under den återstående tiden av projektet

15. Kompetensutveckling upphandling

P (Genomförd helt eller i huvudsak/pågår kontinuerligt)

Sedan senaste uppföljningen har ett utbildningstillfälle anordnats. Under 2017 höll Upphandlingsmyndigheten och Kemikalieinspektionen samarbete med Länsstyrelserna gemensamt en utbildningsdag. Syftet med dagen var att diskutera olika aktörers roller, ansvar och möjligheter.

Kemikalieinspektionen presenterade hur du kan arbeta förebyggande för att minska riskerna med miljö- och hälsofarliga kemikalier samt vilka kemikalierregler som finns för olika produktområden. Upphandlingsmyndigheten visade hur du kan ställa krav vid upphandling och hur kraven kan följas upp. Seminariet vände sig till de som arbetar med eller beslutar om upphandling och inköp i offentlig sektor. Så som upphandlare, inköpare, leverantör, projektledare, miljö- och kemikaliesamordnare, miljö- och kemikaliestrateg, chef eller politiker. Utbildningen fick väldigt god respons från deltagarna i utvärderingen, dock efterfrågades mer praktisk kunskap. En uppföljning av ytterligare behov av kunskap görs under 2019 av RUS och Upphandlingsmyndigheten.

Utbildningstillfällen har således anordnats men ingen strukturerad uppföljning har gjorts förrän i och med denna uppföljning. Svar har efterfrågats från kommunerna, de svar som inkommit presenteras i nästa åtgärd. I nästa åtgärd inkluderas också svar från åtgärd nummer sju, upphandling av livsmedel.

16. Miljökrav vid upphandlingar

P (Påbörjad men ännu inte gjort hälften) bedömt utefter de svar som inkommit.

I åtgärden står det att en uppföljning ska ske via en enkät, detta har inte sammanställts och skickats till aktörerna utan åtgärden har följts upp i form av framtagna uppföljningsmallar, de är dessa svar som presenteras nedan. Även en kommun som initialt inte sagt att de ska vara med i åtgärden har svarat i denna uppföljning. I ovannämnda projekt som RUS och Upphandlingsmyndigheten anordnat har det sänts ut en enkät till kommunerna för att kartlägga vilka behov som kvarstår.

Trosa kommun: G (Genomförd helt eller i huvudsak/pågår kontinuerligt) Vi har skrivit in miljökrav i vår upphandlingspolicy 2015. Vi täcker baskraven enligt Upphandlingsmyndigheten. Åtgärden genomfördes utan problem/som planerat.

Angående offentliga måltider så arbetar vi för att införa konceptet Östersjövänlig mat:

1. God och hälsosam
2. Ekologiskt odlad (kretsloppsgårdar)
3. Närproducerad och säsonganpassad

4. Mindre kött (max 20% animalier), mer grönsaker
5. Minskat svinn

Andel av den offentliga maten som är ekologiskt producerad 2018 57 %

Nyköpings kommun: E (Påbörjad men ännu inte gjort hälften) De miljökrav vi följer i samband med upphandlingar är de grundkrav som Upphandlingsmyndigheten ställer, och det gäller generellt för alla upphandlingar. När det gäller upphandlingar av städtjänster så har vi miljökrav i upphandlingsunderlaget, och när det gäller fordon så har vi krav på bl.a. drivmedel. För upphandlingar av bygg- och anläggningsentreprenader så bifogar vi "Gemensamma miljökrav för entreprenader" framtagen av Trafikverket 2012 och reviderad 2013. Ingen samordning av åtgärden har skett. I Kommunens inköps-handbok (2018) står på flertalet ställen att man ska ta med miljöaspekten dock ej specificerat hur. En anledning till att åtgärden inte blivit genomförd som den var tänkt, är att miljöstrategiposten varit vakant.

Länsstyrelsen: P (Påbörjad men ännu inte gjort hälften) Länsstyrelsen i Södermanlands län tillämpar till största möjliga mån relevanta miljökrav i våra upphandlingsdokument med hänsyn till kontraktetsföremålet.

Vi förespråkar för att miljöhänsyn i upphandlingen bidrar till en hållbar utveckling och att våra nationella mål uppnås.

Vi har tidigare haft ett avtal för matservering som har löpt ut. Vi har en upphandling gällande detta inplanerad under året.

Att ställa krav på svenskt eller lokalproducerat är inte så lätt som det låter. Vill vi ha svenska råvaror kan vi istället ställa krav på t.ex. djurskydd som följer svensk lagstiftning, där djurväl-färden är hög och antibiotikaanvändningen är låg, vilket också är viktigt ur en hälsosynpunkt. Att dela upp dessa upphandlingar i fler mindre delar där även de små leverantörerna har möjlighet att konkurrera är också ett alternativ till att ev. få mer lokalproducerat på ett sätt som också stämmer med EU-regelverk och LOU (lagen om offentlig upphandling).

Region Sörmland: G (Genomförd helt eller i huvudsak/pågår kontinuerligt)? Utöver regionernas egna upphandlingar handlas merparten av sjukvårdens förbrukningsvaror upp av Varuförsörjningen, som är ett samarbete mellan regionerna Dalarna, Västmanland, Sörmland, Uppsala och Örebro med syfte att förse vården och tandvården med förbrukningsartiklar av engångskaraktär. De har ett eget miljöarbete som beskrivs här <http://www.varor.lul.se/foer-leverantorer/haallbar-upphandling/> (deras krav på innehåll av farliga ämnen/material används när det är aktuellt).

Vid upphandlingar i Region Sörmland och Region Västmanland ställs miljö- och hållbarhetskrav i upphandlingar i tre steg;

1. I samtliga upphandlingar informeras om regionernas miljöarbete och krav ställs enligt regionernas gemensamma (nationella) sociala uppförandekod
2. I utvalda upphandlingskategorier ställs miljökrav i enkel, standardiserad form, direkt inskrivna i upphandlingsmallarna. De kraven ska vara så lätta att använda att de kan hanteras direkt av ansvarig upphandlare, och kravnivåerna ska inte vara så höga att de kraftigt begränsar antalet möjliga anbudsgivare.
3. Vid miljöprioriterade upphandlingar är en särskild miljöresurs med i upphandlingsteamet under hela upphandlingen. Miljökraven skraddarsys för att styra mot regionernas miljömål, krav som inte styr tydligt och verkningsfullt mot dessa undviks därför normalt. På livsmedelsområdet tas kraven vanligen direkt från upphandlingsmyndigheten, efter kontroll av att det finns produkter på marknaden som uppfyller kraven. I vissa fall avstår man även från att köpa in produkter om det inte finns varor klarar svenska krav, t.ex. på antibiotikaanvändning, som är en viktig fråga för regionerna. Vid andra upphandlingar är ofta upphandlingsmyndighetens krav inaktuella, inte möjliga för

leverantörer att tillgodose eller styr inte tillräckligt tydligt mot regionernas miljömål för att merkostnaden ska vara motiverat i förhållande till nyttan med kravet. Då skraddarsyr vi kraven själva utifrån vår egen kunskap, inklusive kännedom om vilka krav som andra regioner (och kommuner) ställer.

För samtliga upphandlingar gäller att alla ställda krav ska följas upp, inklusive miljökrav. Det gör att krav faller bort om det inte är möjligt att följa upp på dem ett fungerande sätt (inklusive tidsåtgång).

Vid de miljöprioriterade upphandlingarna gör vi nästan alltid någon form av insamlande av information (RFI) eller liknande undersökning av vilka kravnivåer leverantörerna kan tillgodose, så att vi inte hamnar i en situation med inga eller få/dyra anbud. Det finns tillfällen då vi medvetet ställer så höga krav att vi påtagligt begränsar konkurrensen men då handlar det om krav som är väldigt tunga i förhållande till våra styrdokument.

Aktuella miljöprioriterade upphandlingar är bl.a. livsmedelsupphandlingar (samtliga), fordonsupphandlingar, laboratorietjänster för sjukvården, resetjänster och kollektivtrafikupphandlingar.

Katrineholm: H (Genomförd till hälften eller mer) Ny uppförandekod för leverantörer framtagen och beslutad. Nya riktlinjer under framtagande. Energi- och klimatrådgivare samt Miljöstrateg har utbildat kommunens inköpsråd i åtaganden inom kommunens deltagande i Fossilfritt 2030 samt de åtgärder som ska genomföras i kommunens Kemikalieplan. Uppförandekoden uppdaterad att gälla Agenda 2030.

Oxelösund: P (Påbörjad men ännu inte gjort hälften) En avfallsplan är antagen i Kommunfullmäktige som ska användas i de fall som den kan användas.

17. Kemikalieinformation till blivande mödrar och föräldrar

G (Genomförd helt eller i huvudsak/pågår kontinuerligt)

Information finns på 1177.se. Det är många föräldrar som söker information på 1177 därför kommuniceras rådgivningen på webben.

Inom projektet har det samlats luft- och dricksvattenprover, inomhusdamm, samt urin- och handavstryksprover. De inomhusmiljöer som har provtagits är förskolor i Vingåker och Eskilstuna, hem från 19 av de medverkande barnen, samt lekterapin (Mälarsjukhuset), neonatal (Mälarsjukhuset) och Familjecentralen City i Eskilstuna.

Det är 60 barn från de nio medverkande förskolorna som har lämnat urin- och handavstryksprover.

Alla analysresultat var inte klara under 2018. Av olika anledningar har det blivit förseningar vid vissa lab. När det gäller provtagningar har det varit ett stort antal kontaktpersoner inom kommunen för provtagningar vid förskolor, samt kontaktpersoner vid en familjecentral och vid lekterapin och neonatal vid Mälarsjukhuset. Slutrapporten kommer om ca 1,5 år, i mitten av 2020.

Vatten

18. Årlig vattenvecka i Sörmland

G (Genomförd helt eller i huvudsak/pågår kontinuerligt)

Vattenveckan återkommer varje år, vilken har höjt igenkänningsfaktorn hos säkerligen media och förhoppningsvis allmänheten. I SN nämns den nu som "Vattenveckan", vilket visar att det har blivit ett eget begrepp. Vattenveckan har också fått en egen sida på länsstyrelsens webbplats, där all info finns samlad: <https://www.lansstyrelsen.se/sodermanland/privat/djur-och-natur/sa-mar-miljon/nar-vi-miljomalen/vattenveckan.html>

Vattenveckan under 2018 var den största (både med tanke på aktörer, aktiviteter och besökande). Att Briggen + Hållbara Hav fanns i Nyköping på samma tid var en stor bidragande faktor. Under 2019 kommer vi inte att ha den extra dragkraften från dessa och behöver därför satsa mer på kommunikation och nya aktiviteter för att locka besökande.

Under 2018 har det satsat extra mycket på vattenveckan genom att ta fram en ny grafisk profil som kan användas varje år. Detta är för att ytterligare förstärka igenkänningsfaktorn hos allmänheten. Kommunikation har prioriterats extra mycket under 2018 och fokus läggs på att ta fram en kommunikationsplan. Vi kommer även att investera i mer kommunikationsmaterial, så som strandflaggor och roll-ups. Förhoppningsvis är kommunerna villiga investera i egna strandflaggor, så vi sprider ut dessa i hela länet.

19. Rollerna i vattenarbetet

E (Ej påbörjad)

Åtgärden kommer ingå som en del i det EU finansierat Vattenprojekt; LIFE IP Rich Waters och genomförs under hösten 2019.

20. Kretsloppstänk i kommunernas VA-arbete

P (Påbörjad men ännu inte gjort hälften)

Åtgärden har delvis genomförts, men det har inte skett någon uppföljning eller några möten sedan slutet av 2017. Under hösten 2016 påbörjades arbetet med att ta fram en broschyr för kommunerna om avlopp i kretslopp. Broschyren var färdig för tryckning under februari 2017. Ett möte för kommunerna hölls i Strängnäs den 4/4 2016, som avslutades med ett studiebesök till en hygieniseringsanläggning för toalettavfall. Under 2017 gjordes besök av Nyköpingsåarnas vattenvårdsförbund och Länsstyrelsens vattenförvaltning till kommunstyrelserna. Under besöken presenterades vattenarbetet och avlopp i kretslopp lyftes som en viktig åtgärd. Kommunerna Flen, Katrineholm och Vingåker lämnade in en LOVA ansökan inför 2017 om att ta fram ett arbetssätt för avlopp i kretslopp som slutrapporterats i mars 2019.

21. Vattenkansli Sörmland

H (Genomförd till hälften eller mer)

LIFE IP Rich waters blev godkänt av EU och kontrakt skrevs i januari 2017. Delprojektet C4, lokalt projektkontor har drivits gemensamt av Nyköpingsåarnas vattenvårdsförbund och Länsstyrelsen. På grund av personalbrist har aktiviteterna inte genomförts i den takt som ursprungligen planerades, men projektkontoret är i gång, och åtgärder föreslagna. Det är många aktiviteter på gång samtidigt i Kiladalen, vilket också har bidragit till en långsammare takt i genomförandet. LIFE IP Rich waters kommer att pågå till 2024. Under sommaren 2019 anställs också en projektledare för att driva arbetet framåt.

22. Öppna upp vandringsvägar i vattendrag

P (Påbörjad men ännu inte gjort hälften)

Åtgärden genomförs men ny vattenlagstiftning/ändringar i lagstiftningen, från januari 2019, har påverkat tillsynsplaneringen. Biotopkarteringar och inventeringar av vandringshinder har gjorts i mån av resurser.

- Biotopkartering av utvalda vattendrag inom vattenförvaltningens kartläggningsarbete har gjorts årligen.
- En lista i vilka vattendrag som åtgärder mot fysisk påverkan i vattendrag särskilt ska prioriteras beslutades 23:e januari 2018. Listan används bland annat i prioritering av bidrag till och prövning enligt miljöbalken av nya restaureringsprojekt. Uppdatering av prioriteringslistan är en åtgärd i handlingsplan för Grön infrastruktur.

- Miljömålsindikatorn Åtgärdade fysiska hinder uppdaterades hösten 2018. Se indikatorn för genomförda fysiska åtgärder <http://www.sverigesmiljomal.se/miljomalen/levande-sjoar-och-vattendrag/atgardade-fysiska-hinder/>
- Detta har inte skett som planerat: "Eftersom åtgärden är av mycket stor omfattning så kommer arbetsgruppen för vatten inom ÅFM att diskutera en ny version av åtgärden på nästa möte hösten 2016. Åtgärden blir en del av Länsstyrelsens arbete med en vattenstrategi som påbörjas under senare delen av 2016 och som pågår vidare under 2017."

Nya bestämmelser i lagstiftningen (11 kap MB) från januari 2019 om dammar mm gör att länsstyrelsen inte ska driva ärenden om borttagande av vandringshinder, ansökningar görs av dammarnas huvudmän efter tillsyn och rådgivning av länsstyrelsen.

23. Identifiera låglänta odlingsmarker och återskapa våtmarker

E (Ej påbörjad)

Någon total kartläggning av hur många låglänta odlingsmarker det finns i länet samt hur stor andel av dessa som kan återskapas till våtmarker har inte genomförts på grund av att detta inte har prioriterats samt att ekonomiska medel saknats. I samband med att våtmarkssatsningen drog igång 2018 fanns en tanke att genomföra en sådan kartläggning och skapa ett GIS-skikt över alla lågpunkter i landskapet inom såväl odlingslandskapet som i skogen. Tyvärr hann aldrig detta arbete påbörjas innan våtmarkssatsningen lades ner i slutet av 2018. Ett GIS-skikt över lågpunkter i landskapet skulle kunna vara ett värdefullt kunskapsunderlag i dialogen med markägare för att hitta platser som är lämpliga för anläggande av våtmarker. En kartläggning av lågpunkter i anslutning till länets tätorter har dock genomförts inom ramarna för klimatanpassningen. Underlaget visar områden som riskerar att översvämmas i ett framtida klimat.

Inom ramarna för Landsbygdsprogrammet kan intresserade markägare få kostnadsfri rådgivning för anläggande av våtmarker samt även ekonomiskt stöd för anläggande av våtmarker. Nyköpingsåarnas vattenvårdsförbund och Sportfiskarna har också många kontakter med markägare i syfte att hitta lämpliga platser för anläggande av våtmarker samt stödjande markägare med att hitta finansiering till åtgärderna. En viss kartläggning av lågpunkter sker därmed - fast i mindre skala.

Från och med september 2015 kan miljöinvesteringstöd inom det nya Landsbygds-programmet sökas för att anlägga eller restaurera våtmarker. Miljöinvesteringstödet söks antingen för att förbättra vattenkvalitet genom att rena vatten från växtnäringssämnen eller för att bevara och förstärka biologisk mångfald som gynnas av vatten i landskapet. Att bevara och förstärka biologisk mångfald kan exempelvis vara att gynna rödlistade fåglar eller groddjur som har våtmarker som livsmiljö. Genom miljöinvesteringar har sedan tidigt 2016 fyra stycken våtmarker blivit färdiginlagda och ytterligare tre har fått länsstyrelsens beslut om stöd att börja anläggas inom den närmaste tiden. Genom landsbygdsprogrammets miljöinvesteringar har sedan tidigt 2018 en våtmark (på 28 hektar) blivit färdig anlagd och ytterligare fem har fått länsstyrelsens beslut om stöd att börja anläggas inom den närmaste tiden.

I dagsläget har Länsstyrelsen ansökningar gällande restaurering eller nyanläggning av cirka 267 hektar våtmarker inom programmet.

I månadsskiftet juni/juli 2019 har länsstyrelsen fått förnyat regeringsuppdrag med finansiering för att fördela LONA-medel till olika våtmarksanläggningsprojekt. Länsstyrelsen kommer med hjälp av konsult att fullfölja ett antal planerade våtmarksanläggningsprojekt från 2018 med tyngdpunkt på naturreservat och andra formellt skyddade naturområden.

24. Aktiv vägledning i kommunernas tillsyn av små avlopp

H (Genomförd helt eller i huvudsak/pågår kontinuerligt)

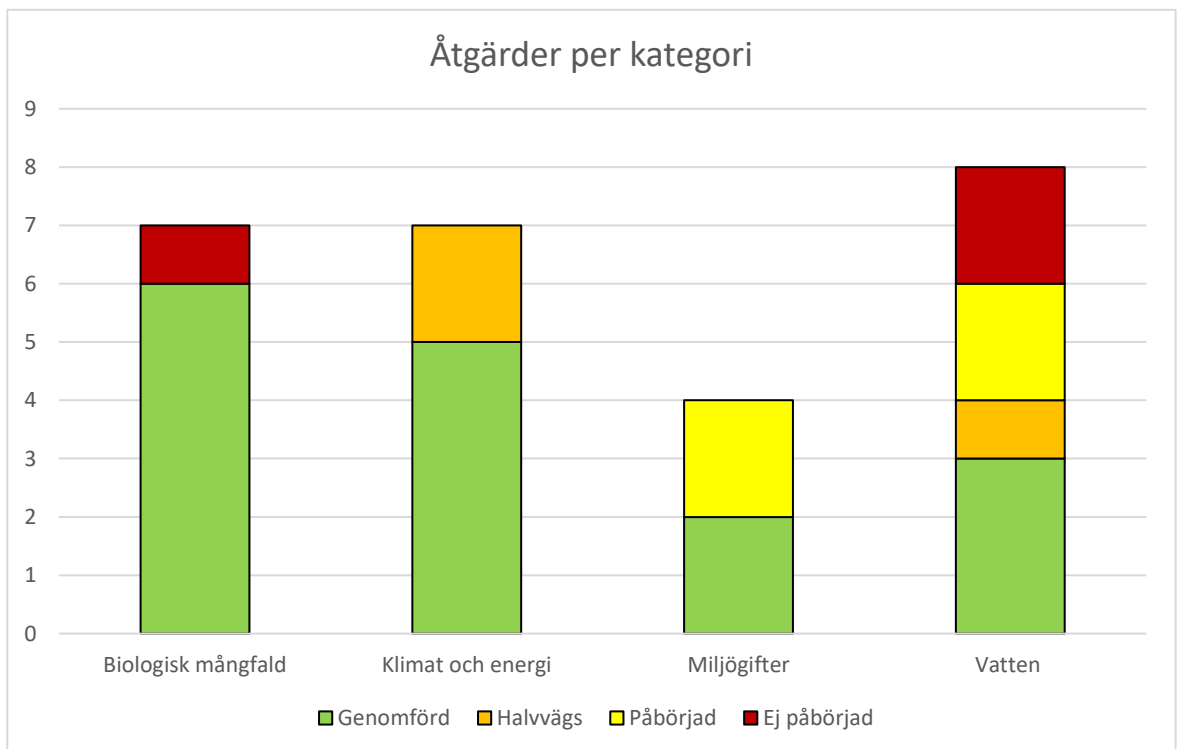
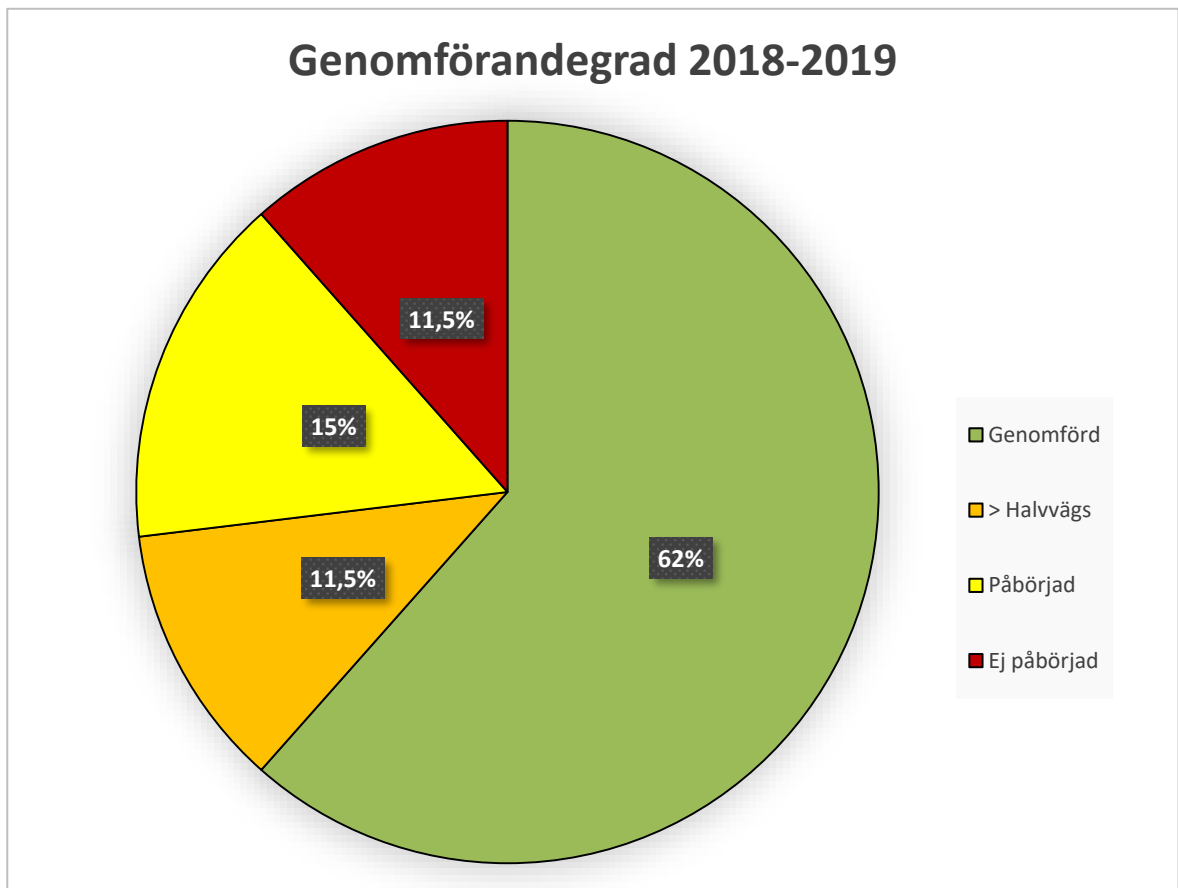
Sedan åtgärden tagits fram har det blivit ett särskilt uppdrag i regleringsbrevet. Information och rådgivning ges till kommunerna gällande planering och genomförande av dessa åtgärder/verksamheter. Tillsynsvägledningsträffar har genomförts både under 2018 och tidigt 2019. Vid tillfällena ges också deltagarna möjlighet att byta erfarenheter med varandra. Åtgärden kan därför ses som genomförd och pågående.

25. Aktiv vägledning i kommunernas arbete med bristfälliga avloppsledningsnät

G (Genomförd helt eller i huvudsak/pågår kontinuerligt)

Sedan åtgärden tagits fram har det blivit ett särskilt uppdrag i regleringsbrevet. Information och rådgivning ges till kommunerna gällande planering och genomförande av dessa åtgärder/verksamheter. Två vägledningmöten hölls 2018 där nästan alla kommuner deltog, samt kontinuerlig vägledning vid förfrågan.

Grafer

Uppföljning 2018- 2019	Genomförd - pågående	> Halvvägs eller mer	Påbörjad	Ej påbörjad
Anpassad skogsskötsel	X			
Anpassad viltförvaltning	X			
Bevarande av skyddsvärda träd	X			
Kunskapsspridning kring frilivsliv i tätortsnära natur	X			
Naturguidningar	X			
Samrådsgrupp för naturvård				X
Inspirationsdag om offentlig upphandling	X			
Cykelsamarbete i Södermanland		X		
Kartläggning av potentialer för tillförsel av förnybar energi i Södermanland		X		
Årligt energi- och klimatdag	X			
Solkraft Södermanland	X			
Testbuss Gröna Linjen	X			
* Minimeringsmästarna	X			
Ökat kollektivtrafikresande i tjänsten	X			
** Hälsosam förskola			X	
Kompetensutveckling upphandling	X			
** Miljökrav vid upphandling			X	
Kemikalieinformation till blivande mödrar och föräldrar	X			
Årlig vattenvecka i Sörmland	X			
Rollerna i vattenarbetet				X
Kretsloppstänk i kommunernas VA-arbete			X	
Vattenkansli i Sörmland		X		
Öppna upp vandringsvägar i vattendrag			X	
Identifiera låglänta odlingsmarker & återskapa våtmarker				X
Aktiv vägledning i kommunernas tillsyn av små avlopp	X			
Aktiv vägledning i kommunernas åtgärdsarbete med bristfälliga avloppsledningsnät	X			

* 26 åtgärder med Minimeringsmästarna inkluderat.

** Bedömt utefter de svar som kommit in